

MUNI
ARTS

Úvodní hodina

CJDSM001 Stará čeština

CJDSM001 Stará čeština

Cíle

Cílem předmětu je uvést posluchače historicky zaměřených filologických doktorských programů do problematiky studia staré češtiny. Všímá si dějin a vývoje oboru (paleobohemistiky), soustřeďuje se na charakteristické rysy staré češtiny, prezentuje klíčové prameny, identifikuje zásadní informační zdroje, zabývá se charakteristickými jazykovými fenomény, které se nacházejí na rozhraní vývoje jazykového systému a vývoje jazykového společenství.

Výstupy z učení

Student bude po absolvování předmětu schopen:

- vyložit vývoj paleobohemistiky,
- identifikovat a shrnout charakteristické rysy staré češtiny,
- určit a popsat klíčové paleobohemistické prameny,
- pracovat se zásadními paleobohemistickými informačními zdroji,
- vyložit charakteristické jazykové fenomény staré češtiny.

CJDSM001 Stará čeština

Osnova

- Dějiny odborných zájmů o starou češtinu; vymezení staré češtiny; funkční oblasti, stylové prostředky a sociální zázemí staré češtiny; stará čeština slovenské redakce (stará čeština polské redakce?).
- Prameny zkoumání staré češtiny, informační zdroje.
- Pravopisné systémy staré češtiny. Vliv knihtisku na proměny ortografické tradice.
- Vlivy cizích jazyků na starou češtinu, zejména vztahy staré češtiny se staroslověnštinou, latinou, němčinou a církevní slovanštinou chorvatské redakce; česko-německý bilingvismus ve středověku.

Ukončení – zkouška

Zkouška bude udělena na základě seminární práce (cca 5 normostran) sumarizující výsledky konkrétního textu sekundární literatury (bude dohodnuto v průběhu semináře).

Dvojí pojetí jazykové minulosti

DIACHRONIE /
HISTORICKÁ LINGVISTIKA


```
graph LR; A[DIACHRONIE / HISTORICKÁ LINGVISTIKA] --> B["vývoj jazykového systému (zvuková stavba, gramatika, slovní zásoba), někdy také vnitřní vývoj jazyka"]; A --> C["dějiny jazyka (funkční rozšíření jazyka, sociální rozšíření jazyka, kontakt s jinými jazyky, kulturní faktory užití jazyka), někdy také vnější vývoj jazyka"]
```

vývoj jazykového systému (zvuková stavba, gramatika, slovní zásoba), někdy také vnitřní vývoj jazyka

dějiny jazyka (funkční rozšíření jazyka, sociální rozšíření jazyka, kontakt s jinými jazyky, kulturní faktory užití jazyka), někdy také vnější vývoj jazyka

Paleobohemistika soustředěna na vývoj „spisovné“ češtiny

- v české paleobohemistice tradičně zavedený koncept spisovné češtiny (Havránek 1936, Šlosar & Večerka ad. 2009),
- z lingvistického hlediska jde o ahistorický termín, protože spisovný jazyk je fenoménem moderní doby:

Systém jazykových prostředků, které jsou celonárodně užívány především v psané formě a v oficiálních projevech mluvených. S.č. je centrálním, a to regulovaným útvarem národního jazyka (viz ↗národní jazyk, ↗regulace jazyka), kulturní varietou s vyšší sociální prestiží; plní i funkci integrační, národně reprezentativní a kulturotvornou. Je kodifikována v mluvnících, slovnících, pravidlech pravopisu a výslovnosti (viz ↗kodifikace). Současný koncept s.č. vychází z funkčně strukturní ↗teorie spisovného jazyka; v č. lingvistice byl dlouhodobě propracováván. (O předstrukturalistickém pojetí spisovnosti viz např. Svobodová & Adámková ad., 2011.)

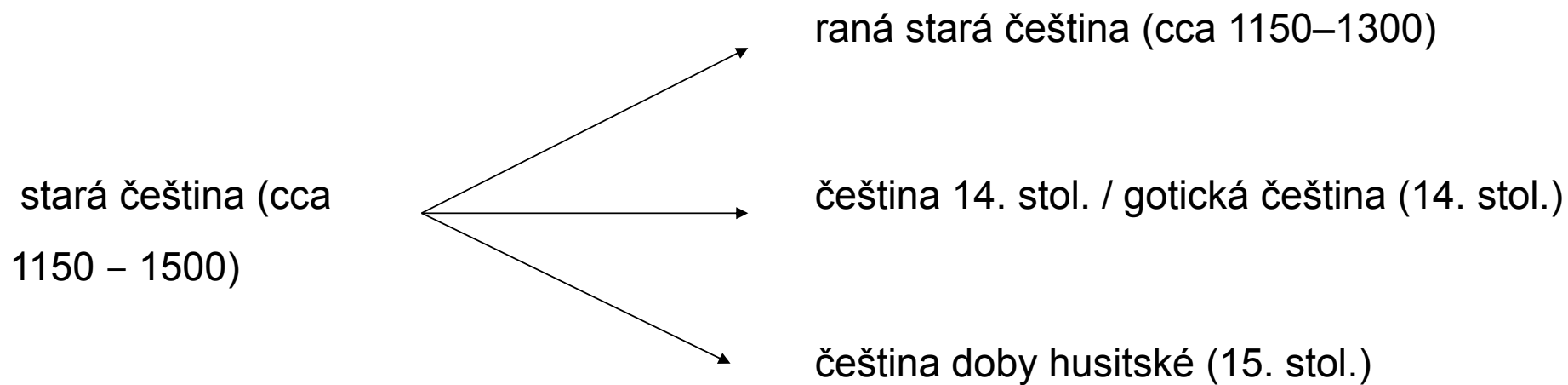
Nový encyklopedický slovník češtiny, heslo Spisovná čeština

Fenomén spisovné češtiny v historické době

- Spisovná čeština je výsledkem kodifikace (v českém prostředí z 1. pol. 19. stol.).
- Češtinu před cca 1775 by bylo možno chápat jako předspisovnou:
 - Od poč. 14. stol. jde o systém jazykových prostředků, který byl v jednotlivých fázích stabilizovaný a založený na mluveném jazyce středních Čech, přesto nadregionální, který měl prestižní funkci (ovšem v konkurenci s dalšími dvěma zemskými jazyky), který byl spjat se sférou psaných textů, který nebyl výsledkem kodifikace, poněvadž standardizace probíhala tradicí / jazykovými vzory / od 16. stol. trhem.
 - Nejde o jeden spisovný jazyk, nýbrž o kulturní varietu, která se v jednotlivých obdobích liší (stará čeština x střední čeština).
 - Prošel fundamentálními změnami, přesto si zachoval zastřešující funkci (nevznikly konkurenční „spisovné“ jazyky).
- Spíše by se pro něj hodily jiné termíny: *psaná čeština* nebo *kulturní čeština*; ty jsou ovšem nepraktické...

Vývojová stádia češtiny	Vývojové etapy češtiny
pračeština (cca r. 1000 – 1150)	pračeština
stará čeština (cca r. 1150 – 1500)	raná stará čeština
	čeština 14. stol. (gotická čeština)
	čeština doby husitské
střední čeština (cca r. 1500 – 1775)	humanistická čeština
	barokní čeština
nová čeština (cca r. 1775 – dosud)	čeština obrozenská
	čeština poobrozenská 19. stol.
	čeština 1. pol. 20. stol.
	čeština 2. pol. 20. stol.

Členění staré češtiny

Velmi obtížné stanovit jazyková kritéria periodizace, neboť se jednotlivé plány vyvíjely chronologicky nerovnoměrně – důležité milníky

konec 10. stol.	období úsvitu češtiny (přechod z praslovanštiny do češtiny),
počátek 14. stol.	čeština se definitivně stává jazykem psané komunikace,
počátek 15. stol.	husitská doba, ve které dochází k odstranění řady archaických jevů,
2. pol. 16. stol.	stabilizace psaného jazyka, zejména v prostředí Jednoty bratrské, vzorem jazykové správnosti se stává Bible kralická, tato tradice spisovného jazyka se uchovává v prostředí, církevní komunikace až do počátků národního obrození,
přelom 18. a 19. stol.	kodifikace spisovného jazyka, a to na základě v té době archaické normy jazyka památek vysokého stylu konce 16. stol.,
30. léta 19. stol.	začátek procesu, v jehož rámci čeština proniká do nových funkčních domén anebo se do těchto domén vrací (náročná literární tvorba, divadelní hry, školství, věda, oblast administrativní a právní), rozšiřuje se sociální báze spisovné češtiny – vytváří se česky mluvící elita, počátek spontánního vývoje spisovné češtiny.

Významné práce věnované dějinám češtiny

Počátky spjaté s výzkumem literatury – soupisové práce

- Mikuláš Adaukt Voigt: *Effigies virorum eruditorum atque artificum Bohemiae et Moraviae...* (1773, 1775)
- František Faustin Procházka: *De saecularibus liberalium artium in Bohemia et Moravia fatis commentarius* (1782)
- Jan Petr Cerroni: *Bohemia litterata* (rkp.)
- Václav Maximilián Šimek: *Handbuch für einen Lehrer der böhmischen Literatur* (1785)

Dějiny češtiny

Počátky spjaté s výzkumem literatury – zakladatelská díla

- Josef Dobrovský: *Geschichte der Böhmischen Sprache und Litteratur* (1792), *Geschichte der Böhmischen Sprache und ältern Literatur* (2. přepracované vydání 1818)
- Josef Jungmann: *Historie literatury české* (1825, 2. přepracované vydání 1849)
- Alois Vojtěch Šembera: *Dějiny řeči a literatury československé* (1. vyd. 1858, poté v dalších vydáních, od 3. vyd. 1868 jiný název *Dějiny řeči a literatury české*).

Dějiny češtiny

Čistě jazykovědné práce

- Miloš Weingart: *Vývoj českého jazyka* (1. vyd. 1918, 2. vyd. 1920)
- Václav Flajšhans: *Náš jazyk mateřský. Dějiny jazyka českého a vývoj spisovné slovenštiny* (1924)
- Václav Vondrák: *Vývoj současného spisovného českého jazyka* (1926)

Dějiny češtiny

Strukturalismus a poststrukturalismus

- Bohuslav Havránek: *Vývoj spisovného jazyka českého* (1. vyd. 1936, 2. přepracované vyd. 1980)
- František Cuřín: *Vývoj spisovné češtiny* (1985)
- Dušan Šlosar, Radoslav Večerka: *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti* (1. vydání 1979, 2. přepracované vydání společně s Petrem Malčíkem a Janem Dvořákem 2009), *Encyklopedický slovník češtiny* (2002), *Nový encyklopedický slovník češtiny* (společně s J. Pleskalovou, P. Koskem 2017)
- Josef Vintr: *Das Tschechische* (2001)
- Robert Dittmann, Oldřich Uličný: *Čeština a dějiny* (2013)

Významné práce věnované historickému vývoji češtiny – před J. Gebauerem

Josef Dobrovský – svá pozorování také sděloval svým žákům, kolegům a přátelům v ústní komunikaci nebo v korespondenci, leccos se zachovalo v rukopisné podobě na excerpčních lístcích a v sešitcích.

Václav Hanka: *Starobylá skládanie* (1817), *Uvedení* k 1. svazku antologie starší české literatury, nejde o soustavný výklad, spíše o velmi stručné reflexe podstatných rozdílů mezi historickou a soudobou češtinou.

Pavel Josef Šafařík: *Počátkové staročeské mluvnice* (1845), výsledek ediční přípravy starších českých textů, neboť jde opět o úvod k prvnímu dílu *Výboru staročeské literatury*. Lze považovat za první historickou mluvnici češtiny, neboť představuje první pokus o soustavnější výklad staré češtiny, především v hláskosloví a tvarosloví (doplněno poznámkami k syntaxi), bylo přeloženo do němčiny a pod názvem *Elemente der altböhmischen Grammatik* vydáno v Lipsku 1847, 1867.

Historický vývoj češtiny – před J. Gebauerem

František Bolemír Květ: *Staročeská mluvnice* (1860), založeno na Šafaříkových *Počátcích*.

Josef Jireček: *Nákres mluvnice staročeské* (1870), vychází ze Šafaříkových *Počátků*, ale rozšiřuje pramennou základnu, poprvé pokus o stanovení jazykových kritérií pro dataci staročeských památek, slovotvorné výklady (substantiva, adjektiva a adverbia), kromě apelativ sleduje také staročeská propria.

Václav Zikmund: *Skladba jazyka českého* (1863), učební text pro gymnázia, odráží dobovou mentalitu, která za důležité kritérium jazykové správnosti považuje starobylost, resp. za vzor jazykové správnosti chápe texty vysokého stylu konce 16. stol. Jde o první soustavný výklad syntaxe historické češtiny, přesněji češtiny humanistické.

Historický vývoj češtiny – před J. Gebauerem

Martin Hattala: *Zvukosloví jazyka staro- i novo-českého a slovenského* (1854), *Počáteční skupeniny souhlásek československých* (1870), novátorské práce v oblasti historického hláskosloví – analýza konsonantické kombinatoriky s pomocí matematickostatistických metod.

Antonín Vašek *Filologický důkaz, že Rukopis Kralodvorský a Zelenohorský, též zlomek evangelia sv. Jana jsou podvržená díla Václava Hanky* (1879). Důležitá práce, neboť se postavila kriticky k falzům, které tvořily pramennou základnu prací o jazykovém systému staré češtiny.

Historický vývoj češtiny – J. Gebauer (dílo)

Příspěvek k historii českých samohlásek (1870)

O příčinách proměn jazykových, zvláště slovanských (1874)

O významu jotace v rukopisech staročeských (1878)

Historická mluvnice jazyka českého.

1. díl *Hláskosloví* (1894),

3. díl *Tvarosloví. 1. svazek. Skloňování* (1896),

3. díl *Tvarosloví. 2. svazek Časování* (1898),

4. díl *Skladba* (1929 – vydal Fr. Trávníček)

Historický vývoj češtiny – J. Gebauer (metoda)

Představitel pozitivistické generace. Stoupenec historicko-srovnávací metody, který kriticky přijímal metodologické impulsy mladogramatického směru.

Přijal koncepci *hláskové zákona a morfologické analogie*.

Byl však schopen jít nad mantinely této metodologie a uvědomoval si např. důležitost jazykového kontaktu jako hybné síly jazykového vývoje nebo diferenciačních procesů teritoriálních.

Jeho přístup zahrnoval:

- kritickou práci s prameny, což ho nakonec dovedlo k odmítnutí rukopisů coby novodobých falz,
- výklad jazyka nejstarších textů, tzn. období staročeského,
- výklad hláskového, morfologického a syntaktického plánu (na plánovaný výklad slovo tvorby nedošlo),
- soustavný popis staročeské slovní zásoby,
- výchovu nové vědecké generace.

Historický vývoj češtiny – J. Gebauer (recepce)

Každá následující generace vycházela z Gebauerova díla jako spolehlivé základny popisu staré češtiny

V 50. a 60. letech 20. století byly jeho práce znova vydány a doplněny komentářem:

- *Časování* (1958) a *Skloňování* (1960) se stručnými komentáři vydavatele Fr. Ryšánka,
- *Hláskosloví* (1963) pak rozsáhlou studií M. Komárka, kde byl podán doplňující výklad vývoje fonologického systému češtiny, který sumarizoval výsledky české jazykovědné paleobohemistiky od prvního vydání do roku 1963.

Gebauerovy žáci

Emil Smetánka – přední editor staročeských textů, i když se spíše věnoval dějinám české literatury, byl autorem dílčích studií, např. *Adjektivní adverbia na -o a -ě v staročeštině* (1895) nebo *Dobrovský a stará čeština* (1929).

František Ryšánek – věnoval se především studiu a vydávání konkrétních textů. Zaměřoval se na dílčí, často velmi komplikované jevy.

Václav Flajšhans – opět vydavatel stč. textů, všnoval se dílčím jazykovým fenoménům, *Staročeské sklonění substantiv kmene -u* (1890).

Antonín Havlík: *K otázce jerové v staré češtině* (1889) – nenápadný článek s mohutným dopadem na celou slavistiku.

František Václav Austrata – *Uvedení do mluvnice staročeské* (1902), zaměřeno především na morfologii.

Josef Zubatý

- *Studie a články I* (1945, 1949); *II* (1954),
- indoevropéista a baltista,
- představitelem historickosrovnávací jazykovědy,
- k historické bohemistice se propracoval až v pozdějších fázích své činnosti,
- i když nenapsal syntetické dílo, jeho dílčí články přinesly řadu zajímavých interpretací nepravidelných staročeských gramatických fenoménů.

Oldřich Hujer

- *Úvod do dějin českého jazyka* (1. vydání, 1914, 2. vydání 1924), *Vývoj jazyka československého* (1934, v 3. díle *Československé vlastivědy*), *Příspěvky k historii a dialektologii českého jazyka* (1961)
- Žák J. Gebauera a J. Zubatého. Na rozdíl od svých učitelů byl věrným stoupencem mladogramatické lingvistiky.
- Vývoj češtiny zasazoval do kontextu předchozího vývoje praslovanského. *Vývoj jazyka...* je pak syntetickým výkladem fonetického a morfologického vývoje češtiny.

František Trávníček

K střídnicím za psl. ę v českém jazyce (1923a),

Příspěvky k českému hláskosloví (1926),

Studie o českém vidu slovesném (1923b), Neslovesné věty v češtině (I, 1930, II, 1931),

Historická mluvnice československá (1935),

Historická mluvnice češtiny 3. Skladba (1956)

- Gebauerův a Zubatého žák, který rozvinul a obohatil jeho dílo.
- Metodologický intuitivista, který induktivním způsobem na základě studia historického a nářečního materiálu dospěl k řadě inovativních pozorování.
- Věnoval se hláskosloví, morfologii i syntaxi.

Historická mluvnice česká – 50. léta 20. stol.

Miroslav Komárek: *Historická mluvnice česká I. Hláskosloví* (1. vyd. 1958, 2. upravené a doplněné vyd. 1962)

- První pokus o soustavné uplatnění pražského funkčního strukturalismu na vývoj českého fonologického systému.

Václav Vážný: *Historická mluvnice česká II. 1. sv. Tvarosloví. Skloňování* (1964)

- Spíše tradiční výklad vývoje české deklinace.

Antonín Dostál: *Historická mluvnice česká II. 2. sv. Tvarosloví. Časování* (1967)

- Spíše tradiční výklad vývoje české konjugace.

František Trávníček: *Historická mluvnice česká III. Skladba* (1956)

- Vybrané otázky větné a především souvětne syntaxe, které doplňují výklady Gebauerovy skladby.

Po roce 1945 řada specializovaných prací

- **Jaroslav Bauer:** *Vývoj českého souvětí* (1960) – prolegomena k zamýšlenému výkladu vývoje slovanského souvětí, v jehož naplnění zabránila J. Bauerovi smrt. Systematický výklad usilující o postižení formování významové stránky vývoje českého souvětí.
- **Alois Gregor:** *Přechylování v staročeštině* (1956)
- **Karel Hausenblas:** *Vývoj předmětového genitivu v češtině* (1958)
- **Emanuel Michálek:** *K činitelským jménům ve staré češtině* (1960)
- **Arnošt Lamprecht:** *Vývoj fonologického systému českého jazyka* (1966) – další strukturalistický výklad vývoje českého fonologického systému (alternativní k výkladu Komárkovu)
- **Jaroslav Porák:** *Vývoj infinitivních vět v češtině* (1967), *Humanistická čeština* (1983)
- **František Václav Mareš:** (časopisecké studie) *Vznik slovanského fonologického systému a jeho vývoj do konce období slovanské jazykové jednoty* (1956), *Vznik a raný vývoj slovanské deklinace* (1963), *Vývoj české deklinace v době historické* (1965), *Kontrakce vokálů v slovanských jazycích* (1971), *Das slavisches Konjugationssystem des Präsens in diachroner Sicht* (1978), *Diachronische Phonologie des Ur- und Frühslavischen* (1999), *Diachronische Morphologie des Ur- und Frühslavischen* (2001) – další strukturalistická alternativa vývoje fonologického a morfologického vývoje – důraz kladen na praslovanské východisko a komparativně pojaté slovanské hledisko
- **Igor Němec:** *Vývojové postupy české slovní zásoby* (1968), *Rekonstrukce lexikálního vývoje* (1980) – pražský funkční strukturalismus aplikovaný na vývoj slovní zásoby češtiny
- **Josef Vachek:** *Dynamika fonologického systému současné spisovné češtiny* (1968)
- **Emil Dvořák:** *Vývoj přechodníkových konstrukcí ve starší češtině* (1970)
- **Přemysl Hauser:** *Tvoření podstatných jmen v době národního obrození* (1978)
- **Dušan Šlosar:** *Slovotvorný vývoj českého slovesa* (1981), *Česká kompozita diachronně* (1999), *Česká kompozita diachronně* (1999)
- **Zdena Rusínová:** *Tvoření staročeských adverbii* (1984)
- **Karel Svoboda:** *Kapitoly z vývoje české syntaxe hlavně souvětí* (1988)
- **Jana Pleskalová:** *Tvoření nejstarších českých osobních jmen* (1998)
- **Jiří Marvan:** *Jazykové milénium. Slovanská kontrakce a její český zdroj* (2000)
- **Šárka Zikánová:** *Postavení slovesného přísudku ve starší češtině* (2009)

Arnošt Lamprecht, Dušan Šlosar, Jaroslav Bauer

- *Historický vývoj češtiny* (skripta 1965, 1968, 1970, učebnice 1977),
- na to navazující *Historická mluvnice češtiny* (1986),
- systémový pohled na celkový vývoj českého jazykového systému, včetně nářečí: v prvních vydáních fonologie, morfologie a syntax, ve vydání z r. 1986 doplněno o první ucelený vývoj české slovtvorby (derivační slovtvorby).

Další strukturalistické práce

Josef Votr: *Das Tschechische. Hauptzüge seiner Sprachstruktur in Gegenwart und Geschichte* (2001)

- Výklad vývoje fonologického a morfologického vývoje češtiny navazující na výklady Vachkovy a Marešovy.

Miroslav Komárek: *Nástin morfologického vývoje českého jazyka* (1976, 1981), *Nástin fonologického vývoje českého jazyka* (1982).

- Originální pohled na vývoj fonologického a morfologického systému češtiny, alternativa k výkladu Lamprechtovu, Šlosarovu, Vachkovu a Marešovu.

Učebnice (skripta)

– **Vladimír Šmilauer:** *České historické tvarosloví s přídavkem skladebním* (1954)

– **Jana Pleskalová:** *Stará čeština pro nefilology* (2001)

– **Pavel Kosek:**

➤ vývoj morfologického systému *Historická mluvnice češtiny I* (2014)

<https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/131101>

➤ vývoj fonologického systému *Historická mluvnice češtiny – překlenovací seminář* (2014)

<https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/130625>

Historická lexikografie – historické slovníky

- Historická lexikografie zpracovává slovní zásobu prameny doložených starších vývojových fází jazyka (původem slovní zásoby se zabývají slovníky etymologické).
- Objevuje se v následujících dílech
 - specializované historické slovníky,
 - synchronní lexikografická díla, která hledají doklady slovního bohatství v minulé době,
 - edice starých slovníků,
 - diferenční slovníky edic konkrétních pramenů / výborů.

Počátky odborných zájmu o starší slovní zásobu

- **Josef Jungmann** *Slovník česko-německý* (1834–1839) – zařazení materiálu starších slovníků (např. Rosova + vlastní materiálová analýza starších pramenů). Nejde však o specializovaný historický slovník.
- **Václav Hanka** antologie *Starobylá skládanie* (1817–1824) obsahují v každém díle diferenční slovník *Vysvětlení zastaralejších a zatmělejších slov*.
- Podobně lze další reflexi staročeské slovní zásoby najít ve *Vysvětlení slov* v prvním dílu matečnického *Výboru z literatury české* (1845).

Gebauerův *Slovník staročeský*

- Od počátku koncipovaný jako historický slovník češtiny, který mě pokrýt celou slovní zásobu.
- Zaměřený na jazyk nejstarších textů (především 14. a 15. stol., výběrově i textů 16. stol.).
- Bohatá materiálová základna, spolehlivá prezentace autentického historického materiálu.
- Vycházel formou sešitů od roku 1903.
- Gebauer zpracoval lexikografický materiál po heslo *moře*.
- Za jeho života vyšlo 14 sešitů (poslední 1907), první fáze práce byla ukončena vydáním 1. dílu obsahujícího sešity 1.–9. (A–N).
- Gebauer končil u čtrnáctého sešitu, sešit patnáctý vyšel v r. 1907 již po jeho smrti.
- Od 15. sešitu na slovníku pracoval Emil Smetánka, který vydal 15.–17. sešit (s. 473–552).
- Druhý (neúplný) díl vyšel v r. 1916 – obsahuje sešity 10.–17. (K–*netbalivost* / *netbánlivost*)
- V meziválečném období se Smetánka soustředil na excerpce stč. textů – k sepsání dalších hesel se však bohužel nedostal.

Šimkův *Slovníček staré češtiny*

- Byl vydán v r. 1947.
- Vznikl jako jeden z vedlejších produktů ediční řady *Památky staré literatury české*, hlásící se k tradici stejnojmenné knihovny z let 1876–1890.
- Šlo o staročeský diferenční slovník, který čerpal z dílčích diferenčních slovníků starších kritických edic stč. textů, cca 11 tisíc hesel, končí rokem 1500.
- Rezignuje na málo frekventovaná slova a na specifické terminologické okruhy.
- Obsahuje velmi jednoduché gramatické informace. Velmi jednoduché vysvětlení významu, zpravidla prostřednictvím novočeského ekvivalentu, základní informace o frazémeh a kolokacích. Bez autentických staročeských příkladových vět.

Akademický Staročeský slovník

- Od konce 40. let bylo na nově zorganizované akademii věd vytvořeno v rámci Ústavu pro jazyk český oddělení pro studium vývoje jazyka, které se mělo soustředit na vydání nového slovníku staré češtiny.
- Začal tam, kde skončil Gebauerův slovník (tj. náslovím *ná-*), ale podle jiné lexikografické metody – vyšla z teoretických představ I. Němce a vedla autory hesel k tomu, aby každé heslo představovalo lexikologickou analýzu daného lexému.
- Teoretické základy slovníku byly publikovány v knižní publikaci *Staročeský slovník. Úvodní stati, soupis pramenů a zkratek* (1968).
- *Staročeský slovník* byl koncipován jako výkladový slovník, který se snaží zachytit staročeskou slovní zásobu pokud možno v úplnosti. Kromě gramatických informací obsahuje výklad významu, frazeologii, kolokace, vazby, slovtvorně příbuzná slova a bohatý dokladový materiál. Zčásti také reflektuje původ jednotlivých slov.
- Náročnost zvoleného postupu však bohužel vedla k tomu, že slovník vydávaný od 70. let po sešitech jen pomalu pokrýval slovní zásobu. V roce 2005 byly práce na slovníku zastaveny a jako poslední byl r. 2008 vydán 26. sešit končící náslovím *při* (celkově tedy *Staročeský slovník* pokrývá slovní zásobu od násloví *na* po násloví *při*).

Vysokoškolský *Malý staročeský slovník*

- Pro potřeby vysokoškolské výuky vývoje českého jazyka a literatury připravil autorský kolektiv univerzitních pedagogů tvořený Jaromírem Běličem, Adolfem Kamišem a Karlem Kučerou.
- Diferenční slovník staré češtiny, který vyšel r. 1979.
- Podobně jako *Staročeský slovník* končí rokem 1500 a podobně jako Šimkův *Slovníček* je zaměřen jen na tu část staročeské slovní zásoby, která se liší od novočeské.
- Je tvořen necelými 19 000 hesel.
- Každého heslo obsahuje velmi stručné gramatické informace, včetně vazby, významy vysvětluje opisem, popř. novočeskými ekvivalenty, příležitostně reflektuje frazeologii. Zcela výjimečně cituje autentické příkladové věty.

Akademický *Elektronický slovník staré češtiny*

- Připravuje oddělení vývoje jazyka Ústavu pro český jazyk AV ČR (na portálu *Vokabuláře webového*).
- Má výhradní online podobu, a proto nese název *Elektronický slovník staré češtiny*.
- Lexikografickou metodou je podobný *Slovníčku staré češtiny* a *Malému staročeskému slovníku*, tzn. jde o jednoduchý výkladový slovník, který obsahuje základní informace o gramatických vlastnostech a významové stránce heslového lexému. K tomu jsou připojeny informace o frazeologii, původu a slovotvorné motivaci daného lexému.
- Soustřeďuje se na popis staročeské slovní zásoby v úplnosti.
- Abecedně začíná tam, kde končí *Staročeský slovník*. V násloví *při – Ž* však vybírá jen ta hesla, která se nevyskytují v *Malém staročeském slovníku*.
- Pokračuje pak od písmene *A*, zde však pokrývá slovní zásobu v úplnosti, a to proto, aby doplnila materiál prezentovaný Gebauerem.
- V budoucnu plánuje doplnit slovní zásobu *při – Ž* i o hesla obsažená v *Malém staročeském slovníku* (aby prezentovala staročeskou slovní zásobu v úplnosti totožnou lexikografickou metodou).

Co ve slovnících nenajdete

Celkový vývoj slovní zásoby češtiny je lexikograficky zachycen neúplně. Citelně schází dva historické slovníky:

- výkladový slovník střední češtiny (1500–1775),
- výkladový moderní slovník češtiny obrozenské a poobrozenské (1775–1918).

Informace o slovní zásobě střední doby a počátků obrození lze nalézt v Jungmannově slovníku, avšak jde o slovník starý více než 180 let.

Informace o češtině obrozenské a poobrozenské jsou v dobových slovnících (Jungmann, Kott), zčásti reflektovány v *Příručním slovníku jazyka českého*, zejména užitečná je jeho webová verze s naskenovanými excepčními lístky:

<https://bara.ujc.cas.cz/psjc/>

Nicméně primárně jde o slovník synchronní, nikoli historický.

Elektronické zdroje I

Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro český jazyk AV ČR vytvořilo webový portál *Vokabulář webový*,
<https://vokabular.ujc.cas.cz/>

Tento web který nabízí:

1. modul se staršími lexikografickými díly reflektujícími starou češtinu,
2. elektronické edice staročeských textů,
3. elektronické edice vybrané sekundární literatury,
4. diachronní korpus. Tento web je dostupný na adrese

Elektronické zdroje II

Slovní zásoba střední doby je reflektována skeny lístkové databáze *Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny* dostupné na adrese

<http://madla.ujc.cas.cz/>

Nicméně zde není slovní zásoba češtiny střední doby prezentována ve formě lexikografického popisu, pouze jako soubor dokladových vět s jednoduchými ekvivalenty (navíc jde o výběrovou excerpci jen vybraných textů – frekvence excerpčních lístků nevyovídá o skutečné četnosti slova v dobové slovní zásobě).

Seznam literatury

- Berger, T. Tschechisch und Slovakisch. In Roelcke, T. (ed.), *Variationstypologie. Ein sprachtypologisches Handbuch der europäischen Sprachen*, 2003, 636–656.
- Cuřín, F. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*, 1964.
- Cuřín, F. *Vývoj spisovné češtiny*, 1985.
- Čenský, F. *K dějinám řeči a literatury české v XVIII. století*. Osvěta, 1876, 81–98, 251–267.
- Dobrovský, J. *Geschichte der Böhmischen Sprache und Litteratur*, 1792. [...] *Sprache und ältern Literatur*, 1818.
- Daneš, F. a kol. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*, 1997.
- Dittmann, R. & O. Uličný. (eds.) *Čeština a dějiny. Studie k moderní mluvnici češtiny 3*, 2013.
- Flajšhans, V. *Nejstarší památky jazyka i písemnictví českého*, 1903.
- Flajšhans, V. *Náš jazyk mateřský*, 1924.
- Gebauer, J. *Historická mluvnice jazyka českého 1. Hláskosloví*. 1894.
- Gebauer, J. *Historická mluvnice jazyka českého 3. I. Tvarosloví. Skloňování*. 1896.
- Gebauer, J. *Historická mluvnice jazyka českého 3. II. Tvarosloví. Časování*. 1898.
- Gebauer, J. *Historická mluvnice jazyka českého 4. VI. Skladba* (F. Trávníček ed.). 1898.
- Hádek, K. *K periodizaci vývoje českého spisovného jazyka*. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Philologica* 40, 1977, 155–160.
- Havránek, B. *Předpoklady strukturních dějin spisovné češtiny*. *SaS* 1, 1935, 189–190.
- Havránek, B. *Vývoj spisovného jazyka českého*. In *Československá vlastivěda II, Spisovný jazyk český a slovenský*, 1936, 1–144.
- Havránek, B. *Vývoj českého spisovného jazyka*, 1980.
- Hujer, O. *Vývoj jazyka československého*. In *Československá vlastivěda III – Jazyk*, 1934, 1–83.
- Hujer, O. *Úvod do dějin českého jazyka*, 1946.
- Jungmann, J. *Historie literatury české aneb Soustavný přehled spisů českých s krátkou historií národu, osvícení a jazyka*, 1825.
- Karlík, P. & J. Pleskalová & .
- Knop, A. *Spisovná čeština ve Slezsku v 16. století*, 1965.
- Knop, A. & A. Lamprecht ad. *Dějiny českého jazyka ve Slezsku a na Ostravsku*, 1967.
- Komárek, M. *Dejiny spisovnej češtiny*. In Pauliny, E. ad. (ed.), *Čeština. Vysokoškolská učebnica*, 1972, 147–211.

Seznam literatury

- Koupil, O. Cesty k dějinám češtiny. LF 130, 2007, 144–147.
- Křístek, V. Kritéria periodizace českého jazykového vývoje. SaS 37, 1976, 177–183.
- Kudrnovský, A. Zevní dějiny českého jazyka až po dobu Husovu. Program reál. gymn. na Smíchově, 1909/1910, 3–19.
- Malicki, J. Periodizační body dějin jazyků ve Slezsku (středověk a raný novověk). In Gawrecki, D. (ed.), K periodizaci dějin Slezska, 2008, 123–137.
- Malý, J. B. Stručný přehled osudů jazyka českého. ČČM 20, 1846, 149–162.
- Mann, S. E. Czech Historical Grammar, 1977.
- Marvan, J. Cesty ke spisovné češtině – prvních tisíc let (800–1800): malý průvodce dějinami české lingvoekologie, 2006.
- Marvan, J. Jazyk – jeho český příběh prvních tisíc let 800–1800. Malý průvodce dějinami české lingvoekologie, 2015.
- Newerkla, S. M. Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen, 2011.
- Novák, J. V. O vývoji českého jazyka spisovného. Program gymn. v Praze, Spálená ul., 1886, 3–25.
- Pleskalová, J. Stará čeština pro nefilology, 2001.
- Pleskalová, J. Vývoj spisovné češtiny. In Pleskalová, J. & M. Krčmová ad. (eds.), Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky, 2007, 473–498.
- Porák, J. Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis, 1983.
- Porák, J. (ed.) Práce z dějin slavistiky X. Starší české, slovenské a slovanské mluvnice, 1985.
- Šafářík, P. J. Počátkové staročeské mluvnice, 1845.
- Šembera, A. V. Dějiny řeči a literatury československé. (...) Věk starší, 1858, 1859, 1868. 1878.
- Šlosar, D. & R. Večerka. Spisovný jazyk v dějinách české společnosti, 1979.
- Šlosar, D. & R. Večerka ad. Spisovný jazyk v dějinách české společnosti, 2009.
- Trávníček, F. Příspěvky k dějinám českého jazyka, 1927.
- Tyl, Z. O práci na staročeském slovníku. In Havránek, B. (ed.), Staročeský slovník: úvodní stati, soupis pramenů a zkratek, 1968, 9–15.
- Vintr, J. Das Tschechische. Hauptzüge seiner Sprachstruktur in Gegenwart und Geschichte, 2005.
- Vintr, J. Studien zur älteren tschechischen Grammatographie, 2008.
- Vykypělová, T. Wege zum Neutschechischen, 2013.
- Weingart, M. Vývoj českého jazyka, 1918.
- Zikánová, Š. Postavení slovesného přísudku ve starší češtině (1500–1620), 2009.